

חפצא וגברא: שורש המחלוקת בהדלקת נרות

חנוכה

מסע אל תוך יסודות ההלכה שמעצבים את מנהגי ישראל

מאת: הרב יהודה טאוב

האור הגדול של חג החנוכה מאיר לישראל לדורות, לא רק בימי החנוכה עצמם, אלא כיסוד נצחי לעבודת ה' מתוך הודאה ושמחה על ניסיו ונפלאותיו. מאמר זה נכתב מתוך מטרה כפולה:

ראשית, להעמיק בהבנת המצווה הנפלאה של הדלקת נרות חנוכה, לחשוף את שורשי המחלוקות ההלכתיות ולהאיר את הרבדים הרוחניים העמוקים הטמונים בה.

שנית, להעניק לקורא תובנות מעשיות וכלים לשאוב ממצווה זו השראה וחיזוק בעבודת ה' לאורך כל ימות השנה.

תוכן העניינים

 הקדמה: שתי דרכים בעבודת ה'

 חלק א': שלוש הדרגות במצווה

 חלק ב': ניתוח שיטות הראשונים - רש"י מול הרמב"ם

🕯 חלק ג': שורש המחלוקת - חפצא או גברא

🕯 חלק ד': יסוד שיטת הרמב"ם - חיוב החפצא

🕯 חלק ה': המנהג למעשה - ספרדים ואשכנזים

🕯 חלק ו': השלכות מעשיות - מחלוקת הרמ"א והמהרש"ל

🕯 חלק ז': הדלקת בחורים ספרדים - חיזוק לשיטת החפצא

🕯 סיכום ומסקנות

הקדמה: שתי דרכים בעבודת ה'

במהלך המאמר, נצא למסע מרתק בין יסודות ההלכה ומנהגי ישראל, החל מהגדרות התלמוד ועד לפסיקות האחרונים. נבחן את **מושגי היסוד של חיוב "חפצא"** (על הבית) מול **חיוב "גברא"** (על האדם), ונראה כיצד הם מעצבים את מנהגי הקהילות השונות.

אך לא נעצור בעיון ההלכתי גרידא; נבקש להעניק לקורא כלים להפוך את יסודות ההודאה וההלל, שלב ליבו של חג החנוכה, למנוע צמיחה רוחני בחיי היום-יום. **המטרה היא להפוך כל רגע ורגע בחיינו לאור גדול של קרבה לבורא**, הכרת הטוב על שפע חסדיו, והעמקת הקשר האישי והמשפחתי לאור התורה.

🔑 המפתח להבנת המחלוקת:

בלב ההלכות והמנהגים של הדלקת נרות חנוכה ניצבת מחלוקת יסוד, שמהדהדת בפסיקותיהם של גדולי ישראל לאורך הדורות. הבנת שורש המחלוקת, הנעוצה בשני מושגים תלמודיים – **"חפצא"** ו**"גברא"** – היא המפתח לפענוח ההבדלים המעשיים בין מנהגי אשכנז וספרד.

השאלה המרכזית: ?

האם חובת ההדלקה מוטלת על הבית כיחידה אחת ("חפצא"),
או שמא היא חובה אישית המוטלת על כל יחיד ויחיד ("גברא")?

★ חלק ראשון: בסיס המחלוקת ההלכתית ★

חלק א': שלוש הדרגות במצווה

התלמוד הבבלי במסכת שבת (דף כא, ע"ב) מציג שלוש רמות לקיום מצוות הדלקת נר חנוכה, המהוות את הבסיס לכל הדיון:

נר איש וביתו 🕯️

הרמה הבסיסית - הדלקת נר אחד בכל לילה עבור כל בני הבית. זהו המינימום הנדרש לקיום המצווה.

המהדרין 🕯️ 🕯️

הדרגה הראשונה של הידור - "נר לכל אחד ואחד", כלומר נר נפרד עבור כל אחד מבני הבית.

המהדרין מן המהדרין 🕯️ 🕯️ 🕯️

הדרגה הגבוהה ביותר - מוסיפים נר בכל לילה, כנגד מספר ימי החנוכה שחלפו. זוהי שיטת בית הלל שנהגה בכל ישראל.

חלק ב': ניתוח שיטות הראשונים - רש"י מול הרמב"ם

מקור המחלוקת המעשית טמון **בהבדל דק אך משמעותי**, המסתתר במילה אחת, בפרשנותם של שני עמודי ההוראה, רש"י והרמב"ם, למהות ההידור הראשון של "המהדרין". הבדל לשוני זה הוא היסוד שעליו נבנו מאות שנים של דיון הלכתי.

שיטת רש"י

לשון רש"י:

"והמהדרין **אחר** המצוות"

פירוש המילה "אחר": מחזר ורודף אחר האפשרות לקיים את המצווה בעצמו.

המשמעות: ההידור אינו תוספת כמותית של נרות, אלא **ביטוי לרצונו של ה"גברא" (האדם)** להתקשר למצווה באופן אישי.

חיזוק מהגמרא: רש"י מפרש בדין "נר שיש לה שני פיות" - "למהדרין העושין נר לכל אחד ואחד", ומכאן שההידור הוא בפעולת ההדלקה האישית של כל אחד.

שיטת הרמב"ם

לשון הרמב"ם:

"המהדר את המצווה"

פירוש המילה "את": ממקד את ההידור באובייקט המצווה עצמו.

המשמעות: ההידור הוא **"חפצא" - בחפץ המצווה**, בדומה לאדם המהדר במצוות אחרות על ידי רכישת אתרוג נאה או לולב מהודר.

היישום למעשה: ההידור מתבטא בריבוי הנרות המודלקים בבית, ולא דווקא בריבוי האנשים המדליקים.

הבדל לשוני זה, בין "אחר" לבין "את",

הוא שורש המחלוקת כולה

חלק ג': שורש המחלוקת - חפצא או גברא

שורש ההבדל בין שיטת הרמב"ם (הספרדים) לשיטת רש"י והרמ"א (האשכנזים) נעוץ בהבנה שונה של מהות ה"הידור" במצווה. זוהי מחלוקת עקרונית בהגדרת טבע החיוב עצמו.

גִּישָׁה א': חִיּוּב חִפְצָא (שִׁטַּת הַרְמָב"ם)

עיקרון: ההידור הוא בחפצא – במצווה עצמה.

כלל: ההידור חייב להיות **המשך ישיר של עיקר החיוב**. ואם החיוב הוא על הבית, גם ההידור צריך להתבטא דרך הבית כיחידה אחת.

דוגמה: כשם שמהדרים במזוזה נאה או באתרוג מהודר - ההידור הוא באיכות החפץ, לא בכמות המקיימים.

גִּישָׁה ב': חִיּוּב גִּבְרָא (שִׁטַּת רַש"י וְהַרְמ"א)

עיקרון: רש"י השתמש בביטוי "מהדרין אחר המצוות" - האדם מחזר ומשתדל שהוא עצמו יקיים את המצווה.

חידוש הרמ"א: אף שהחיוב הבסיסי הוא על הבית (חפצא), **בדין "מהדרין" מתווסף ממד חדש של "חיוב גברא"** – חיוב אישי על כל אחד מבני הבית.

תוצאה: כל יחיד יכול להיות שותף פעיל בפרסום הנס באמצעות הדלקה אישית.

💡 **נקודת המפנה:** הרמ"א מציג אפשרות שמצווה תהפוך מחיוב חפצא בסיסי לחיוב גברא בדין מהדרין. ההסבר המופיע במקורות הוא שהדלקת הנרות היא גם **מעשה של הודאה לקב"ה**, ו"תודה רבה אי אפשר לומר על ידי שליח" – הודאה היא מעשה אישי, ולכן בדין מהדרין יש חיוב גברא.

חלק ד': יסוד שיטת הרמב"ם - חיוב החפצא

לפי שיטת הרמב"ם, מצוות נר חנוכה היא **"חיוב חפצא"**. חיוב זה מוטל על הבית כיחידה שלמה. כפי שכתב בלשונו הזהב: **"מצוה שיהיה כל בית ובית מדליק"**. משמעות הדבר היא שהבית, ולא האדם הפרטי, הוא מוקד החיוב.

שלושה עקרונות יסוד בשיטת הרמב"ם: 🔍

- **עיקרון 1 - הבית כמוקד החיוב:** הרמב"ם מדגיש את ההידור במצווה עצמה ("המהדר את המצווה"), כלומר, ההידור הוא בחפצא של המצווה, בדומה להידור בלולב נאה או באתרוג מהודר.
- **עיקרון 2 - ההידור בחפץ בלבד:** לפי תפיסה זו, אין שייכות להדר במצווה על ידי ריבוי מדליקים (הוספת בני אדם המדליקים) אלא רק על ידי הוספת נרות מיום ליום (הידור "מהדרין מן המהדרין" - בית הלל).
- **עיקרון 3 - אנלוגיה למזוזה:** גישתו של הרמב"ם מומחשת באמצעות מצוות מזוזה: כשם שלא שייך להדר במצוות מזוזה על ידי קביעת מזוזות נוספות באותו פתח, כך גם בנר חנוכה - **ההידור אינו בריבוי מדליקים**.

חלק ה': המנהג למעשה - ספרדים ואשכנזים

מחלוקת זו בין הראשונים הובילה ישירות להבדלים במנהגי הקהילות השונות. כל קהילה וקהילה הפכה את העקרונות התיאורטיים ליישום מעשי בחיי היום-יום.

המנהג הספרדי 🏠

יסוד: בעקבות פסיקת הרמב"ם

המנהג: בעל הבית מדליק חנוכייה אחת עבור כל בני הבית, ומוסיף נר בכל לילה.

סיבה ראשונה: ההבנה שההידור הגבוה של "מהדרין מן המהדרין" (הוספת נרות מדי יום) **מחליף** את ההידור הראשון ולא מתווסף עליו.

סיבה שנייה: חשש מעשי שריבוי חנוכיות יבלבל את הצופה ויקשה עליו להבחין כמה נרות הדליקו באותו יום, ובכך **ייפגע פרסום הנס**.

המנהג האשכנזי

יסוד: בעקבות שיטת רש"י, פסיקת הרמ"א

המנהג: כל אחד מבני הבית, גברים ונשים, מדליק חנוכייה משלו.

שילוב שתי הרמות: משלבים את שתי רמות ההידור - גם "נר לכל אחד ואחד" (הידור ב"גברא") וגם הוספת נר בכל לילה (הידור ב"חפצא").

עיקרון: החיוב הבסיסי הוא על הבית, אך **בדרגת "המהדרין" מתווסף ממד חדש של חיוב אישי** על כל "גברא" ו"גברא".

שתי דרכים רוחניות בעבודת ה'

שני המנהגים משקפים שתי תפיסות עומק בעבודת השם:

♦ **הדרך הספרדית:** מדגישה את **אחדות הבית**. הבית כולו מתאחד סביב אור אחד, המבטא את המסירות והחיבור של כל המשפחה למען הכלל.

♦ **הדרך האשכנזית:** מאפשרת **ביטוי אישי**. כל נשמה ונשמה מדליקה נר פרטי משלה, ומבטאת את הקשר הייחודי והאישי שלה עם בורא עולם, תוך שמירה על המסגרת המשפחתית המשותפת.

★ חלק שלישי: השלכות הלכתיות מעשיות ★

חלק ו': מחלוקת הרמ"א והמהרש"ל - מקרה מבחן

מחלוקת עקרונית זו בין "חפצא" ל"גברא" באה לידי ביטוי מעשי חד במחלוקת מפורסמת בין הרמ"א למהרש"ל, בשאלה האם אדם הנמצא מחוץ לביתו יכול להדליק בברכה, כאשר אשתו מדליקה עליו בבית.

♦ **השאלה ההלכתית:**

אדם שנמצא בישיבה, בבית הכנסת, או במקום אחר בזמן ההדלקה, ואשתו מדליקה עליו בבית - האם הוא יכול להדליק בעצמו ולברך?

♦ **שיטת הרמ"א**

הפסיקה: אדם כזה **רשאי להדליק בעצמו ולברך**.

תנאי: יכוון במפורש לפני ההדלקה שאינו רוצה לצאת ידי חובה בהדלקת אשתו.

הרציונל: בכך הוא יוצר לעצמו חיוב חדש ומסיר את החשש לברכה לבטלה.

היסוד: החיוב במהותו הוא על ה"גברא", ולכן **האדם שולט על קיום החיוב האישי שלו** ויכול לכוון שלא לצאת בהדלקת אחרים.

שיטת המהרש"ל

הפסיקה: אדם כזה **אינו יכול לכוון שלא לצאת ידי חובה**.

הסיבה: אין בכוחו של האדם להפקיע את הפטור. זוהי מציאות הלכתית קיימת.

האנלוגיה: כמו שאדם אינו יכול לכוון שלא לצאת ידי חובה במזוזה שנקבעה בפתחו, כך אינו יכול לבטל את קיום מצוות הנר בביתו.

היסוד: החיוב הוא "חפצא": ברגע שיש נר דולק בבית, **קיימה המצווה - זוהי מציאות רוחנית**, ואי אפשר לבטלה בכוונה.

📌 **פסיקת המשנה ברורה:** המשנה ברורה מציע דרך ביניים - אף שאין למחות בנהגים כרמ"א, עדיף לכתחילה לשמוע את הברכות מאחר ולכוון לצאת, או להדליק לפני הדלקת אשתו.

חלק ז': הדלקת בחורים ספרדים - חיזוק לשיטת החפצא

הבנת שיטת הרמב"ם כחיוב חפצא מסבירה בבהירות מדוע **בחורים ספרדים אינם יכולים להקדים ולהדליק נרות חנוכה בברכה** לפני שמדליקים עליהם בבית. זהו יישום ישיר ומעשי של העיקרון התיאורטי.

יסוד א': חיוב הבית כמציאות רוחנית

הפוסקים הספרדים מסבירים שכל **מהות מצוות נר חנוכה היא חיוב על הבית**. המצווה אינה מוטלת על הפרט כיחיד, אלא על המסגרת המשפחתית כולה.

אנלוגיה: כשם שאכסנאי אינו יכול להדליק בבית מארחו לפני בעל הבית ולברך, כך הבן או הבעל אינם יכולים להקדים ולהדליק, כי **המצווה כלל אינה מוטלת עליהם** כאשר מדליקים עליהם בביתם.

יסוד ב': יוצאים ידי חובה על כורחם

לשיטת הספרדים, אף אם ירצו הבנים לכוון שלא לצאת בהדלקת ההורים – **אינם רשאים, ועל כורחם יוצאים בהדלקת ביתם**.

הסיבה: בשיטה זו אין קיים המסלול המיוחד של "מהדרין" המאפשר הדלקה עצמאית כפי שקיים בשיטת האשכנזים. הרי כל ההידור הוא בחפצא (הוספת נרות), ולא בגברא (ריבוי מדליקים).

המסקנה המעשית: 🔒

לשיטת הרמב"ם, הדלקת נרות חנוכה היא חיוב על הבית, ולכן **אי אפשר לבחור שלא להשתייך למצווה שמתקיימת בבית בדיוק כמו שאי אפשר לבחור שלא לצאת במזוזה שבפתח ביתך**

סיכום: שתי דרכות בעבודת ה' – דרך אחת

עברנו מסע מרתק בין יסודות ההלכה, החל מדברי התלמוד ועד לפסיקות הפוסקים האחרונים. ראינו כיצד **הבדל דק במילה אחת** בין שתי גישות של ענקי הראשונים, הוליד שתי דרכים שונות בקיום מצווה אחת.

🎯 שלוש מסקנות מרכזיות:

1 חפצא מול גברא - שורש המחלוקת:

- הרמב"ם: חיוב חפצא → ההידור בחפץ → חנוכייה אחת לבית
- רש"י והרמ"א: חיוב גברא בדין מהדרין → ההידור באדם → חנוכייה לכל אחד

2 השלכות מעשיות:

- כוונה שלא לצאת ידי חובה: שיטת הרמ"א מאפשרת, המהרש"ל אוסר
- הדלקת בחורים ספרדים: אינם יכולים להקדים ולהדליק כי החיוב על הבית
- מנהגי העדות: ספרדים - חנוכייה אחת; אשכנזים - לכל אחד משלו

3 שתי דרכים רוחניות:

- **הדרך הספרדית:** אחדות הבית, התמזגות למען הכלל
- **הדרך האשכנזית:** ביטוי אישי, קשר פרטי עם הבורא

המסר הנצחי

שני המנהגים, אף שנראים שונים בביצוע, משקפים **אותה מטרה אחת**:
לפרסם את נס חנוכה, להודות לקב"ה על ניסיון, ולהעביר את המסורת לדורות
הבאים.

כל דרך יש בה יופי משלה, וכל קהילה נאמנה לשורש המסורת שקיבלה
מאבותיה. זהו עושרה של התורה - שמתוך יסודות משותפים, צומחות דרכים
שונות, וכולן מאירות את אור החנוכה הגדול.

"אלו ואלו דברי אלקים חיים"

שתי הגישות מושרשות בעומק ההלכה והמחשבה היהודית,
ושתיהן מאירות את דרך עבודת ה' בדרכים משלימות ומקבילות

נכתב ונערך על ידי:

הרב יהודה טאוב

קרית אתא

ליצירת קשר: 0527139520

שיעורים נוספים של הרב

ניתן לשמוע עוד שיעורים נפלאים:

קול הלשון - קול תודה: 03-6171190

